

Универзитет Београду

Филозофски факултет

Одељење за историју

Дипломски рад

Франческо Криспи: Живот и идеје

Ментор:

Проф. др Милош Ковић

Студент:

Марија Милинковић ИС14/103

Београд
јул 2020. године

Садржај

Предговор	1
Увод	2
Живот	3
Порекло и младост	3
У егзилу	5
<i>Експедиција хиљаде</i>	9
Политичар у уједињеној Италији	17
Прво министарство (1887-1891)	22
Друго министарство (1893-1896)	27
Идеје	30
Република	30
Демократија	32
Империјализам	34
Закључак	37
Списак извора и литературе	38

Предговор

Тема рада који је пред нама је биографија Франческа Криспија, једне од најзанимљивијих личности италијанске политичке сцене у другој половини 19. века. Осим предговора, увода и закључка, рад садржи два велика поглавља: Живот и идеје.

У првој целини биће обрађена Криспијева биографија, његово порекло, почеци политичке каријере, као и период док је био председник владе Италије у два мандата 1887-1891. и 1893-1896. године. Најзначајнији извори коришћени за ову целину су мемоари Франческа Криспија у три књиге, које је приредио његов сестрић Томас Паламенги-Криспи, као и Криспијева биографија коју је написао Вилијам Стилмен, амерички дипломата, новинар и историчар. Стилмен је у Риму осамдесетих и деведесетих година радио као дописник новина *Тајмс*, а захваљујући познавању прилика у Италији, као и познанству са Криспијем оставио нам је важно сведочанство о политичким и друштвеним приликама на Апенинском полуострву у овом периоду. Поред Криспијеве биографије, значајно дело Вилијама Стилмена које нам пружа важне податке, посебно за период уочи италијанског уједињења је *The Union of Italy (1815-1895)*.

Друга целина обрађује Криспијеве политичке идеје. Денис Мек Смит са својом монографијом *Italy: A Modern History* нам омогућује да пратимо промене и развој тих идеја, а посебно нам даје увид у реформе је Криспи заговарао док је био у опозицији и како је одступио од демократизације након доласка на власт.

Осим ових наведених извора и литературе, за писање овог рада коришћене су и друге монографије углавном страних аутора, као и новински чланци *Њујорк тајмса* из 1893, 1894. и 1895. године. За део у раду који је везан за период италијанског уједињења коришћена је Кавурова биографија француског писца Мориса Палеолога, *Грађанска Европа (1770-1914)* Чедомира Попова, а разумевању прилика на Сицилији током Гарибалдијеве експедиције 1860. године помажу нам Џон Маколи Тревелјан, као и Џеси Вајт Марио, која је била учесник *експедиције хиљаде*.

Увод

Деветнаести век донео је бурне године у којима је италијански народ одлучно кренуо у борбу за ослобођење и уједињење Апенинског полуострва. Тај процес изградње јединствене државе утицао је и на развој политичке и националне свести како код обичног становништва, тако и међу државницима. Године које су наступиле након уједињења Италије донеле су новој држави искушења, проблеме и борбе са којима је она морала да се суочи, како у унутрашњој, тако и у спољној политици. Франческо Криспи, који је био политички ангажован још у време револуције на Сицилији 1848. године, дошао је на власт у Италији крајем 19. века, у време када је Краљевина Италија и даље тражила признање од европских сила да је и она једна од њих.

Започевши најпре политичку каријеру као либерал и републиканац, овај државник пореклом са Сицилије, није крио свој снажан јужњачки темперамент. Ипак, временом се све више окретао у десно, а политика коју је спроводио док је био председник владе 1887-1891. и 1893-1896. године то ће најбоље показати.

ЖИВОТ

Порекло и младост

Крајем 15. века, након пораза Ђурађа Кастриота Скендербега у сукобу са Турцима, из северне Албаније у Италију су емигрирале многе његове присталице, међу којима су били и преци Франческа Криспија. Његов деда био је пароксијски свештеник у православној цркви, а у породици су неговали албански језик све до почетка 19. века. Криспи је рођен 1819. године у Рибери, градићу смештеном у западном делу Сицилије. Анализирајући Криспијев темперамент, Вилијам Стилмен га описује као комбинацију албанског порекла, сицилијанског јужњачког и ватреног менталитета.¹

Криспи је започео школовање у православној богословији у Палерму, да би већ у осамнаестој години постао доктор права. Иако је његов отац желео да се Криспи бави магистратуром, у том тренутку он није имао довољно година да би могао да врши ту службу, те је каријеру започео радећи у адвокатској комори у Палерму. Убрзо је почео да ради и као новинар листа *Орето*, у коме је писао поезију и есеје везане за књижевне теме. Треба имати у виду да је у ово време Сицилијом владао апсолутизам Бурбона, те да је било каква расправа о политичким питањима била непожељна.² Године 1842. почео је своју праксу под менторством врховног судије Касационог суда у Палерму, која је требало да траје три године. Међутим, сматрајући да у Палерму неће моћи да напредује, решио је да адвокатску каријеру настави у Напуљу, престоници Краљевине Двеју Сицилија.³

Апсолутистичка владавина Бурбона у Краљевини Двеју Сицилија утицала је на бујање незадовољства у народу. Још пре него што је *Пролеће народа* 1848-1849. године захватило Европу, накратко се дигла јужна Италија. Било је то септембра 1847. године, када је избила тродневна побуна у Месини и Ређо ди Калабрији. Иако је краљ Фердинанд II (1830-1859) сурово угушио побуну, није заплашио народ коме је било доста репресалија. Новембра исте године на градском тргу у Палерму окупили су се незадовољни радници, тражећи увођење либералних мера. Власт је решила да се и против њих обрачуна силом, а ово је

¹ W. J. Stillman, *Francesco Crispi: Insurgent, Exile, Revolutionist and Statesman*, Boston 1899, 23-24.

² Исто, 24-25.

³ Исто, 28-29.

био само увод у револуцију која је избила на Сицилији у јануару 1848. године. Револуционарни одбори, образовани у Напуљу и Палерму, донели су одлуку да заједно делују како би остварили заједнички циљ, а посредник између ова два одбора био је Франческо Криспи, који је сматрао да је уставна реформа у краљевству неопходна. Почетком јануара 1848. године дошло је до нереда у Месини и још неким деловима острва, након чега су у Напуљу уследила хапшења чланова комитета, који су од самог почетка деловања били под полицијском присмотром. Криспи, сазнавши да му је полиција за вратом, успео је да уништи сва документа која су му могла створити проблеме. Пошто је успео да измакне полицији, испловио је за Палермо како би се придружио устаничким борбама.⁴

Сицилијанци су упутили краљу Фердинанду II ултиматум у којем је тражено да се врати на снагу Устав из 1812. године и амнестија политичких затвореника, а десетог дана јануара 1848. године издата је прокламација која позива Сицилијанце на борбу за уједињење Италије. Краљ је одбио ултиматум и распламсао побуну на Сицилији. На дан његовог рођења, 12. јануара, уследили су борбе побуњеног становништва са полицијом и војском. Одлучност и успеси побуњеника изненадили су краља, који је послао напуљску флоту да бомбардује Палермо. Тада су се страни конзули умешали и захтевали моментални прекид бомбардовања. Побуњеници нису одустали од својих захтева, а краљ је био приморан на попуштање петнаест дана након почетка револуције и обећао је устав.⁵ Десетог фебруара Устав је проглашен, а састављен је по узору на француски устав из 1830. године. Уведен је парламентарни систем са дводомном скупштином. Краљеви посланици чинили су један дом, а други су чинили народни представници изабрани на основу ограниченог бирачког права.⁶ Двадесет петог марта Руђеро Сетимо је у Палерму сазвао Парламент и прогласио отцепљење Сицилије од Напуља и збацивање Бурбона. Сицилијанска држава трајала је до маја 1849. године када је краљ Фердинанд II, који је због бомбардовања Месине у јесен 1848. године добио надимак *Краљ Бомба*, решио да се свим силама обрачуна са Сицилијанцима. Након пада Палерма 15. маја, Бурбони су поново наметнули власт острву и Краљевина обеју Сицилија је обновљена. Краљ је прекршио обећање да ће дати амнестију устаницима, те су

⁴ W. J. Stillman, *The Union of Italy (1815-1895)*, Cambridge 1909, 208-214.

⁵ J. W. Mario, *The Birth of Modern Italy*, London 1909, 138-140.

⁶ W. J. Stillman, *The Union of Italy*, 210.

истакнути побуњеници, политичари и вође покрета, међу којима је био и Криспи, били приморани да напусте Сицилију.⁷

У егзилу

Након краха револуције на Сицилији у мају 1849. године, Франческо Криспи, као један од учесника у покушају уклањања Бурбона са власти, био је приморан да оде у изгнанство. Најпре је уточиште нашао у Марсеју, а неколико месеци касније отпутовао је у Торино, престоницу Краљевине Сардиније, где је радио као новинар. Овај период био је изузетно тежак за Криспија. Као странац у Торину, успут и лоше плаћен за новинске чланке које је писао, покушавао је да нађе излаз из ове ситуације. Ово је био само почетак његових невоља у изгнанству. Релативно млад, са тридесет година већ је стекао одређено животно искуство које га је обликовало као личност. Као учесник револуције и противник режима морао је да нађе начина да за себе извуче што више користи. Иако се сусретао са разним потешкоћама у то време, није одустајао од својих принципа и ставова. Понуђено му је да пише за лист *Препород*, чији је оснивач био премијер Краљевине Сардиније, гроф Камило Бенсо ди Кавур. Међутим, Криспи је одбио ову понуду, јер су се његова републиканска начела косила са Кавуровим монархистичким.⁸

Иако је био далеко од родне земље и породице, Криспи није престао размишљати о домовини и начину на који се она може ослободити од бурбонске тираније. Наставио је да одржава везе са сицилијанским патриотама који су учествовали у револуцији, али ступа у везу и са Ђузепеом Мацинијем, који се залагао за уједињење Италије и у ту сврху 1831. године основао организацију *Млада Италија*. Веза са Мацинијем биће му од велике користи у наредним годинама које ће провести у егзилу. Користећи своје искуство и учествовање у догађајима из претходних година, Криспи је писао чланке и публикације на тему револуције на Сицилији 1848-1849. године, а посебно је значајан био његов рад у Италијанском архиву савремене историје. Занимљиво је истаћи да је Криспи обезбедио бројна документа која су сведочила о тешком стању на Сицилији услед апсолутистичке владавине. Тако је, захваљујући Криспију, Виктор Иго објавио у

⁷ Исто, 228-241.

⁸ W. J. Stillman, *Francesco Crispi*, 45-49.

свом листу *Догађај* списак људи које је бурбонска власт ликвидирала као политичке непријатеље у периоду од 1844. до 1850. године.⁹

За Криспија, ситуација се додатно закомпликовала када је фебруара 1853. године Мацинијева група завереника у Милану покушала да протера Аустријанце са власти. Сматрајући да ће се ова побуна завршити неуспешно, Криспи није учествовао у њој. Лајош Кошут и Мацини су направили план да се у исто време дигну и Мађари против Аустрије, али Кошут није успео да на време организује побуну. Знајући да ће се Италијани у Милану побунити, упутио је проглас мађарским војницима који су били у аустријској војсци у Милану да не пуцају на Италијане када дође до нереда.¹⁰ Овај покушај побуне, лоше припремљен и вођен, завршио се неуспешно. Аустријски фелдмаршал Јозеф Радецки казнио је побуњенике. Шеснаесторо је погубљено, а на стотине њих ухапшено и утамничено.¹¹ Влада Пијемонта наредила је хапшење и протеривање оних избеглица који су заступали републиканске идеје, иако нису имали никакве везе са догађајима у Милану. Међу њима је био и Криспи. Сада је одлучио да потражи уточиште на Малти, која је од Париског мира 1814. године била саставни део Британске империје.¹²

Прва два месеца изгнанства провео је у Валети, али тешка финансијска ситуација и немогућност да нађе посао који ће му омогућити да се сам издржава утицали су на Криспија да размишља о пресељењу у Цариград. Сматрао је да ће тамо моћи да се запосли као слободан човек. Међутим, као политички затвореник, није имао пасош, нити је било могуће да га добије. Дане на Малти наставио је да проводи слично као и у Торину - писао је есеје на разне историјске теме. Премда живот на Малти Криспију није лако пао, тамо је упознао многе избеглице са Сицилије и пријатељства са њима пружила су му извесну утеху у наредном периоду проведеном на овом острву.¹³ Носталгија за домовином није јењавала. Године 1854. Криспи оснива лист *Штафета*, преко којег је ширио своје идеје о уједињењу Италије, често пишући против династије Бурбона. Ово му је створило проблеме, јер су избеглице на Малти у то време биле под присмотром разгранате

⁹ T. Palamenghi-Crispi, *The memoirs of Francesco Crispi, Exile. The Thousand* књ. 1, New York 1912, 3-9.

¹⁰ W. J. Stillman, *Francesco Crispi*, 51-52, 55; J. W. Mario, *нав. дело*, 241.

¹¹ J. W. Mario, *нав. дело*, 242-245.

¹² T. Palamenghi-Crispi, *нав. дело*, 17-25.

¹³ *Исто*, 36-37.

мреже напуљске полиције и агената, који су мотрили на сваки њихов потез. Иако није прекршио никакав закон, Криспију је крајем децембра 1854. године полиција наредила да напусти Малту, због његових слободних писања у новинама и одржавања веза са осталим италијанским избеглицама.¹⁴ Управо у ово време вођен је Кримски рат (1853-1856) између Русије са једне стране, и Турске, Француске и Енглеске са друге. Користећи овај међународни заплет, Кавур је одлучио да се умеша како би придобио подршку великих сила за будуће уједињење Италије и послао око десет хиљада Пијемонтежана на Крим 1855. године да ратују против Русије. Иако јавно мњење Пијемонта није имало разумевања за маневар који је Кавур извео, испоставило се да је његова замисао имала велике користи за мали Пијемонт неколико година касније. Кримски рат је и Криспију на неки начин добродошао. Услед немогућности да путује континенталним путевима, Криспи је успео да добије дозволу за укрцавање на један енглески ратни брод који се враћао са Крима. Након дугог и напорног путовања, Криспи је стигао у Лондон почетком јануара 1855. године, где ће провести наредних годину дана.¹⁵

У Лондону је Криспи коначно упознао Мацинија, са којим је одржавао редовну преписку већ седам година. Њихове републиканске идеје, као и обострана жеља за слободом и уједињењем Италије су их зближили.¹⁶ Криспију је пријатељство са Мацинијем пружио одређени мир у Лондону, где није имао других познаника. Мацини му је помагао да се снађе у енглеској престоници и пружао му је помоћ кад год је то било потребно. Од посебног значаја је то што је Мацини 1856. године успео да му издејствује америчко држављанство и пасош за Француску, која је за Криспија била примамљивија и ближа срцу.¹⁷ У Паризу је одржавао присне везе са истакнутим републиканцима, који ће у каснијим годинама играти важну улогу на француској политичкој сцени. Жил Фавр, Жил Греви и Шарл Флоке били су у редовној преписци са Криспијем.¹⁸

Идиличан Криспијев живот у Паризу није дуго трајао. Нови заплет наступио је јануара 1858. године, када је на цара Наполеона III покушан атентат

¹⁴ Исто, 30-31, 48-51.

¹⁵ Исто, 53-58.

¹⁶ W. J. Stillman, *Francesco Crispi*, 53.

¹⁷ T. Palamenghi-Crispi, *нав. дело*, 62-63, 84-86.

¹⁸ Исто, 90.

од стране италијанског републиканца Феличеа Орсинија, који је тиме хтео да казни француског цара зато што је издао карбонарску прошлост и уједињење Италије. Цар је решио да се обрачуна са непријатељима режима. За Криспија, као и све остале Италијане који су се у том тренутку нашли у Паризу уследило је хапшење. Убрзо је утврђено да Криспи није имао никакве везе са покушајем атентата, али је у августу 1858. године добио наређење да напусти Француску.¹⁹ Читава ствар је мало ублажена писмима које је Орсини упутио Наполеону III пред погубљење. Молећи цара да помогне Италији да оствари независност, Орсини је у извесној мери утицао на Наполеона III, који је у то време оклевао да преузме одлучне акције у вези италијанског уједињења, да преиспита вођење спољне политике.²⁰ Тих дана Кавур је био у стрепњи. Чинило се да је сав труд уложен за придобијање француског цара за италијанско питање пропао. Пријатељство Француске било је неопходно за сукоб са Аустријом, а односи између Француске и Пијемонта сада су били у кризи. На тренутак је изгледало да су сви Кавурови планови везани за уједињење Италије пропали. И краљ Виторио Емануеле и Кавур су чинили све напоре да умире раздраженост француске политичке јавности према Краљевини Сардинији. После почетних несугласица, Виторио Емануеле успео је да смири цара и Наполеон III је позвао Кавура на договор око савезништва против Аустрије. Коначан савез склопљен је у Пломбијеру јула 1858. године.²¹

За то време, Мацини се још једном нашао за свог пријатеља када су му помоћ и подршка били потребни. Током два и по месеца колико је провео у Лисабону након протеривања из Француске, Криспи и Мацини су били у контакту и заједно правили планове о ширењу пропаганде ка италијанском уједињењу. Мацини је саветовао Криспија да у Лисабону организује огранак Странке акције, коју је након револуције 1848. године основао Мацини. Циљ је био да се поново покрене питање уједињења Италије. Међутим, Криспи се није дуго задржао у Лисабону. Јануара 1859. године, само неколико месеци пре него што је Аустрија објавила рат Пијемонту, Криспи је допутовао у Лондон, где је почео да пише

¹⁹ Ч. Попов, *Грађанска Европа (1770-1914), Политичка историја Европе (1815-1871)* књ. 2, Београд 2010, 296; Т. Palamenghi-Crispi, *нав. дело*, 91-94.

²⁰ М. Палеолог, *Кавур*, Београд 1938, 102-115; Ч. Попов, *нав. дело*, 296.

²¹ М. Палеолог, *нав. дело*, 124-126.

чланке за Мацинијеве новине *Мисао и акција*.²² За то време, на Апенинском полуострву први министар Пијемонта брижљиво је наставио борбу за уједињење Италије. У тој борби било је веома важно окупити италијанске патриоте око Савојске династије. Пошто је велики део патриота био републикански настројен и пошто су сматрали да су револуција и насилне методе једини начин да се оствари уједињење, Кавур је предузео мере да спречи таква њихова наступања. Још 1856. године почели су преговори између Кавура и Ђузепеа Ла Фарине, Сицилијанца и учесника револуције 1848. године. Резултат ових преговора био је оснивање *Италијанског националног удружења*, са седиштем у Торину, чији је председник био маркиз Ђорђо Палавичино-Тривулцио, а потпредседник Ђузепе Гарибалди. Ово удружење радило је на томе да придобије што већу подршку јавности за уједињење.²³ Одлучујући дани наступили су за историју уједињене италијанске државе. Априла 1859. године Аустрија је објавила рат Пијемонту, француске трупе предвођене Наполеоном III прешле су Алпе и јуна месеца уследио је успех савезника код Мађенте и Солферино. Примирје између царева Наполеона III и Франца Јозефа у Вилафранки је на тренутак скрхало наде Италијана. Само је Ломбардија припала Пијемонту.²⁴

Експедиција хиљаде

Увидевши да је овај рат преломни тренутак за Италијане, Криспи је решио да након десет година изгнанства поново крочи на тло Сицилије. Мацини му је обезбедио лажни аргентински пасош, Криспи се прерушио у Аргентинца Мануела Пареду и кренуо пут родне земље. Летње месеце те 1859. године проводио је правећи планове у строгој тајности са својим Сицилијанцима о дизању устанка. Прилике на Сицилији нису биле много другачије у односу на 1848. годину. Деспотизам, суровост полиције и очајни услови за живот и рад постали су неиздрживи. Првобитни план био је да побуна избије у Палерму у октобру, али је било потребно да се против Бурбона побуне и Напуљ са целом јужном Италијом да би ослобођење од апсолутистичког јарма било могуће. Криспи је био уверен да ће се са Аустријом поново заратити на пролеће наредне године, те је сматрао да је ово погодан тренутак за одлучујуће деловање на југу. Међутим, Сицилија није

²² Т. Palamenghi-Crispi, *нав. дело*, 95-98

²³ Ч. Попов, *нав. дело*, 312; М. Палеолог, *нав. дело*, 96-101.

²⁴ Ч. Попов, *нав. дело*, 315-318.

била зрела за овако крупне кораке. Револуционарни комитети одлучили су да одложе побуну, што је ражалостило Криспија, спремног да се ангажује у ослобођење *свог* острва.²⁵ Знајући да би политичка подршка Пијемонта била од изузетног значаја за успешне акције на Сицилији против Бурбона, Криспи је решио да ту подршку и обезбеди. У децембру је посетио Торино, где се, заједно са истакнутим политичарима Агостином Депретисом и министром унутрашњих послова, Урбаном Ратацијем саветовао о питању Сицилије и њене будућности. Ратаци га је даље упутио на преговоре са диктатором Емилије, Луиђијем Карлом Фаринијем, који је био присталица Кавурове политике, а неколико година касније постао је премијер Италије. Криспи и Фарини су успели да начине договор. Фарини је обећао новчану помоћ од милион франака, као и помоћ око организације и наоружања устаника.²⁶

Криспијев сан био је ослобођење његове родне Сицилије и уједињење у јединствену италијанску државу. Као кључну личност у остварењу тог сна видео је Ђузепеа Гарибалдија. Сматрао је да овакав један подухват, велики и ризичан, треба да поведе јака личност. Гарибалдијева харизма, искуство и утицај међу патриотама били су од изузетног значаја. Његов ауторитет могао је само да ојача покрет и осигура успех устаника. Са друге стране, ни спољнополитичке околности нису биле повољне. Француска и Аустрија су биле против нових промена у Италији. Мада се Гарибалди једно време двоумио око предузимања овако опасне акције на острву, ипак је пристао, и то под паролом *Италија и Виторио Емануеле*.²⁷ Кавур је са зебњом посматрао развој прилика на југу. Након што је обезбедио територијално проширење и успео да уједињење Италије од сна приближи реалности, streпеo је да не дође до интервенције великих сила. Знао је да у овој ситуацији мора бити мудар и искористи сваку прилику која је повољна за деловање на југу. Повољна прилика је била та што би побуна изнутра против бурбонске власти, а не спољно деловање Кавура и Виторија Емануела, довело до присаједињења јужног дела Апенинског полуострва остатку уједињење италијанске државе под савојском династијом. У исто време, Кавур је наставио да игра игру са картама које су му стављене у руке. Не дозвољавајући да потписани мир закључи судбину италијанског народа, давао је подстрек италијанским

²⁵ W. J. Stillman, *Francesco Crispi*, 62-65; T. Palamenghi-Crispi, *нав. дело*, 100-102.

²⁶ W. J. Stillman 67-70; T. Palamenghi-Crispi, *нав. дело*, 116-120.

²⁷ T. Palamenghi-Crispi, *нав. дело*, 101-111, 116-120 ; W. J. Stillman, *Francesco Crispi*, 62-70.

патриотама у Парми, Модени и у области Ромања у Папској Држави да дигну устанке. Из Француске су стизали протести због насилне борбе у Италији, али Кавур је мирно приводио крају своју замисао.²⁸ Предложио је да се ове области уједине у провинцију Емилију, чији ће се становници плебисцитом изјаснити да ли желе да се присаједине Пијемонту. За узврат, Француској је понудио плебисцит у Ници и Савоји, као што је и било предвиђено договором у Пломбијеру.²⁹ Скупштина у Пијемонту била је незадовољна одрицањем територија на северу, а нарочито противан томе био је Гарибалди, родом из Нице. Успевши да се страсним и одлучним говором одбрани пред скупштином, Кавур је марта 1860. године одобрио уговор са Француском, а већ у априлу су одржани плебисцити. Провинција Емилија је уједињена са Пијемонтом, а Ница и Савоја су припале Француској.³⁰

Априла 1860. године, избио је устанак близу Палерма, а Гарибалди, још увек неспреман за акцију, одуговлачио је почетак експедиције, док је истовремено било потребно завршити све припреме и обезбедити наоружање добровољаца спремних за борбу. За то време, устаници су били у тешкој позицији. Њихов покрет је сузбијен убрзо након што је отпочео, мада су се многи устаници повукли у планине, чекајући долазак Гарибалдија. Почетком маја исте године, Гарибалди је коначно одлучио да са око хиљаду својих присталица отпочне борбу на Сицилији. Његови добровољци, названи *црвенокошуљаши* по црвеним кошуљама које су носили као униформе, нису били ни довољно наоружани. Многи су сумњали у успех експедиције, али су Сицилијанци пуни ентузијазма дочекали Гарибалдија, који је успео да им улије нову снагу и да им подигне морал. Експедиција је почела искрцавањем два брода из Ђенове, а једанаестог дана маја добровољци на челу са Гарибалдијем стигли су у Марсалу. Криспи је био међу првима који су се искрцали, а његова улога је била да припреми становништво за долазак војске и да прикупи додатне снаге за борбу. Гарибалди је одлучио да је најповољнија тачка за даље деловање градић Салеми, око четрдесет километара према унутрашњости острва. Одатле је сматрао да ће се лакше одбранити од напада напуљских трупа, јер су планине које окружују овај град добра одбрамбена баријера. Одатле је било лако и кренути на Палермо, чије

²⁸ М. Палеолог, *нав. дело*, 210.

²⁹ Ч. Попов, *нав. дело*, 318.

³⁰ М. Палеолог, *нав. дело*, 212.

је освајање било јако важно за даљи успех експедиције. У Салемију је Криспи написао и прочитао прокламацију у којој је Гарибалди проглашен за диктатора Сицилије у име краља Виториа Емануела, чиме је Гарибалди још једном назначио у чије име се бори за слободу.³¹

Енергија коју је народ осетио појавом Гарибалдија и оптимизам који се пронео Сицилијом осетили су и *црвенокошуљашии*. Ту енергију су уложили у бици код Калатафимија, 15. маја 1860. године. Иако је напуљска војска била бројнија, Гарибалдијев одред извојевао је важну победу. Пут ка Палерму био је све ближи. У бици код Калатафимија учествовао је и Криспи, иако му ратне вештине нису биле јача страна. Премда није могао много да допринесе у биткама, Криспи је подупрео експедицију на другачији начин користећи се знањем и умећем. Његово познавање географског терена острва и прилика на југу биле су од изузетне користи Гарибалдију. Док је проводио године у изгнанству бавио се проучавањем историје и уређења италијанских држава, нарочито Краљевине Обеју Сицилија. Сада је то знање могао да употреби. Гарибалди, који је имао поверења у Криспија, увидео је његове правничке и државне способности, те га је именовао за државног секретара новостворене сицилијанске државе под његовом диктатуром. Тако је Криспи почео да ради на организовању власти и администрације на Сицилији. Посветио се стварању нове власти, за шта је било потребно срушити све остатке које је тиранска владавина Бурбона оставила за собом. Уредбе које су Гарибалди и Криспи доносили регулисале су сва спорна питања. Донете су и неке популарне мере, као што је укидање свих пореза које су Бурбони установили након 1849. године, а сваки акт који је донесен, био је у име краља Виториа Емануела.³²

Криспи је руководио свим државним, док је Гарибалди био задужен за све војне послове. После великог успеха код Калатафимија, многи млади Сицилијанци су се придружили покрету, жељни да допринесу борби против Бурбона. Након два дана одмора, војска је наставила марш ка Палерму. Напуљска војска, скупивши снаге након тешког пораза који је доживела, заузела је позицију око петнаест километара испред Палерма, код града Монреалеа. Гарибалди се нашао у дилеми са које стране да изврши напад. Иако је било ризично сукобити

³¹ W. J. Stillman, *The Union of Italy*, 312-313; G. M. Trevelyan, *Garibaldi and the Thousand*, London 1909, 239-249; W. J. Stillman, *Francesco Crispi*, 76-77.

³² W. J. Stillman, *Francesco Crispi*, 78-81; T. Palamenghi-Crispi, *нав. дело*, 170-173, 178-180.

се директно са напуљском војском код Монреалеа, многи његови команданти су га охрабривали да се храбро упусте у борбу. Са друге стране, Криспи, познавајући град и његову околину, сматрао је да Палермо треба напасти са друге стране, одакле напуљска војска није очекивала напад. Гарибалдију се свидео овај план, те је део војске оставио на путу ка Монреалу, како би заварао непријатеље, а остатак је марширао ка источном делу Палерма. Маневар је успео. Део напуљске војске кренуо је у сусрет Гарибалдију, остављајући Палермо без довољно снаге за одбрану. Становништво града, уморно од тираније, видело је слободу у Гарибалдију и многи су се придружили његовој војсци. Уз њихову помоћ успео је да заузме важне стратешке тачке у Палерму. Напете борбе вођене су на улицама града, све док није уследило повлачење напуљске војске у тврђаву. Генерал Фернандо Ланца, који је био командант сицилијанских трупа, одлучио је да против Гарибалдија употреби све силе, те је наредио бомбардовање Палерма са тврђаве. Међутим, 30. маја, након узалудног бомбардовања у којем је начињено много штете, али које није донело повлачење Гарибалдија, Ланца је затражио примирје. Након преговора, војска напуљског краља Франческа II напустила је Палермо.³³

Већ првих дана јуна Гарибалди је образовао привремену владу у Палерму, а Криспи му је предложио да преуреде организацију власти тако што ће основати шест министарства: војске и морнарице, унутрашњих послова, правде, спољних послова, просвете и цркве, и трговине. Криспи, који је за себе задржао ресоре унутрашњих послова и финансија, радио је на олакшавању живота становника, постепено их навикавајући на нови начин владавине. Тако је донета одлука да свако ко је учествовао у борбама добије део државног земљишта, што је заправо било у складу са законом из 1849. године, који је сада поново установљен. Декретом од 4. јуна држава је преузела на себе одгајање и школовање деце оних који су погинули за време похода, а ратним инвалидима обезбеђена је посебна установа која је задужена да се даље брине о њима. Образована је и посебна комисија чији је задатак био да процени висину штете начињену од стране напуљске војске у Палерму. Посебна пажња дата је изгледу грба и заставе Сицилије. Криспи је преузео грб Краљевине Сардиније, а застава окачена на ратним бродовима била је италијанска тробојка, уз грб савојске династије. Ове

³³ T. Palamenghi-Crispi, *нав. дело*, 191-192, 202-217; W. J. Stillman, *The Union of Italy*, 313-315.

одредбе биле су јако важне за сређивање административних, грађанских и војних послова на Сицилији за време експедиције. Народ, иако је у великој мери био задовољан резултатима ове владе, није био задовољан увођењем обавезне регрутације. Захтевали су да им се омогуће одређене олакшице: могућност да пошаљу замену, и да синови јединци буду ослобођени ове обавезе. Криспи и Гарибалди су знали колико је важно било прикупити што више војника. Услови у којима је вођена експедиција били су неповољни. Слаба опрема и мањак муниције отежавали су ратовање, мада је храброст и пожртвованост војника надоместила све недостатке. На крају су, после дугих разматрања, прихваћени захтеви везани за војну обавезу, како би се становништво примирило и како би се задржало поверење новој влади.³⁴

Гарибалдијева намера била је да, након похода на Сицилију, крене на Напуљ и Папску државу. Када сви делови Апенинског полуострва буду ослобођени, ујединиће се са Пијемонтом и тако ће постати јединствена држава као Краљевина Италија. Кавур није био задовољан тим планом. Одувек страхујући од републиканаца и њихових намера, није веровао у искреност Гарибалдијеве кампање на Сицилији. Искуства које је имао са Криспијем као републиканцем педесетих година само је донело додатне нетрпељивости између њих двојице. Кавур је према Криспију увек био сумњичав. Како би имао контролу над дешавањима на Сицилији, решио је да почетком јуна тамо пошаље свог човека, Ђузепеа Ла Фарину. Његов долазак у Палермо изазвао је немир код Криспија. Иако је њихов однос у време револуције 1848-1849. године био присан и пријатељски, временом су се почели удаљавати да би коначно прекинули сваки контакт када је Ла Фарина, до тада републиканац, изненада пришао Кавуровој страни. Гарибалди од самог почетка није имао поверења у њега, нити му је дозвољавао мешање у унутрашње ствари на Сицилији, уверавајући га да је све под контролом. Њихов први сусрет био је хладан, и чини се да је и Ла Фарина био свестан тога. Током месец дана, колико је провео на Сицилији, уредно је обавештавао Кавура о стању на терену, нападајући Криспијеву владу. Писао је како је незадовољство у народу велико, али Гарибалди, који је поклекао под Криспијевим утицајем, нема намере да било шта мења. Ла Фарина је ишао толико далеко у оптужбама, да је писао како су Криспи и још неки министри у влади

³⁴ T. Palamenghi-Crispi, *нав. дело*, 221-229; W. J. Stillman, *Francesco Crispi*, 82-83.

одржавали блиске везе са присталицама Бурбона.³⁵ О малициозним иступима Ла Фарине сведочи и преписка Криспија и Мацинија, који је у то време још увек био у Лондону. Априла 1860. године, уочи почетка експедиције, Криспи је писао Мацинију, позивајући га да се придружи покрету. Мацинијево здравствено стање било је лоше, тако да није био у могућности да путује за Италију. Са Криспијем је поново ступио у контакт тек јуна месеца, распитивајући се о дешавањима на југу. Истовремено, пошто је сазнао за Кавурово уплитање преко Ла Фарине, упозоравао је Криспија да буде опрезан. И сам Криспи је био свестан окружења у ком се налазио. У писму упућеном Мацинију од 24. јуна, описује невоље које му је Кавуров изасланик приређивао. Пошто је Криспи одбио његову молбу да уђе у владу, Ла Фарина је почео да сплеткари против министара, покушавајући да изнуди неповерење народа у власт. Оптужио је Гарибалдија и Криспија да је њихов циљ након ослобођења континенталне Италије заправо успостављање републике, што је Кавуру било трн у оку.³⁶

Криспи више није могао да се суочава са нападима и поднео је оставку на место државног секретара крајем јуна. Гарибалди је успео да убеди Криспија да постане његов лични секретар и на тај начин остане једна од кључних личности у даљем управљању на Сицилији. У целој епизоди са Ла Фарином највећи немир уносио је захтев Кавура да се што пре изврши анексија Сицилије Пијемонту. Гарибалди је са друге стране сматрао да је оваква журба непотребна и да може нанети штете. У том тренутку ни цела Сицилија није била ослобођена, а тек су предстојали походи на континентални део јужне Италије. Овом подривању Кавура и Ла Фарине, који су сумњали у оданост Гарибалдија и Криспија монархији, Гарибалди је коначно стао на пут почетком јула, када је наредио протеривање Ла Фарине са Сицилије.³⁷ Гарибалди је сада одлучио да се обрати директно сардинском краљу, тражећи да за новог изасланика Краљевине Сардиније пошаље Агостина Депретиса, у кога је, донекле, имао више поверења. Њега је именовао за заменика диктатора за време док је Гарибалди одсутан из Палерма. Ипак, поучен искуством са претходним изаслаником, Гарибалди је вратио Криспија на место државног секретара, како би држао Депретиса на оку. Његов задатак био је сличан као и Ла Фаринин, а то је да се што пре изврши

³⁵ W. J. Stillman, *Francesco Crispi*, 83-85; T. Palamenghi-Crispi, *нав. дело*, 239-251.

³⁶ T. Palamenghi-Crispi, *нав. дело*, 252-256.

³⁷ W. J. Stillman, *Francesco Crispi*, 83, 86-87; T. Palamenghi-Crispi, *нав. дело*, 292-293, 308-309.

анексија Сицилије Краљевини Сардинији. Гарибалди је био свестан тога, те је од самог почетка Депретисовог борава на острву заузео јасан став према том питању. Како се убрзо испоставило, имао је разлога да буде резервисан према Депретису. Криспи је дошао у посед петиција које су кружиле Сицилијом, у којима се захтевала анексија. Аутори тих петиција били су, поред Депретиса, још неки агенти које је Кавур послао на Сицилију. Они су активно агитовали у корист анексије, док је Гарибалди био заузет борбама против напуљске војске. Пошто је Криспи обавестио Гарибалдија о овим дешавањима која су узбуркала сицилијанску јавност, генерал се одлучно супротставио Депретису. Изнудио је његову оставку и поставио новог заменика диктатора. Гарибалди је изричито био против анексије зато што је сматрао да Сицилија није спремна на такав корак. Дугогодишња деспотска владавина оставила је тешке последице, и било је потребно време да се политичка и административна ситуација стабилизује.³⁸

Јула месеца 1860. године вођена је друга велика битка на Сицилији против Бурбона, код Милаца. Након неколико дана тешких борби, напуљска војска је била приморана на повлачење. Томасо Клари, главнокомандујући трупама Месине прихватио је споразум о предаји, чиме је краљевским трупама било омогућено безбедно повлачење. Сицилија је коначно била ослобођена, а континентални део јужне Италије сада је Гарибалдију био надохват руке.³⁹ Након што су прешли Месински мореуз, уследио је марш ка Напуљу. Гарибалдијева војска није наилазила на отпор, те је брзо напредовала ка циљу. Већ 7. септембра краљ Франческо II је побегао из града у тврђаву Гаету, и Гарибалди је поносно ушао у Напуљ. Донео је указ у коме именује још једног државног секретара. Сада, поред државног секретара на Сицилији, увео је и државног секретара за континентални део Италије, који ће га представљати и уз чију ће помоћ наставити да управља ослобођеним крајевима. Овако одвојене привремене владе имале су за циљ да припреме Сицилију и јужну Италију на уједињење у јединствену италијанску државу.⁴⁰ Последњи сукоб Бурбона и Гарибалдија трајао је од краја септембра до првих дана октобра 1860. године, на реци Волтурно. Напуљске трупе консолидовале су своје снаге и пружиле жесток отпор уморној

³⁸ W. J. Stillman, *Francesco Crisp*, 87-89, 92-95, 106; T. Palamenghi-Crispi, *нав. дело*, 316, 341-342, 412-413.

³⁹ T. Palamenghi-Crispi, *нав. дело*, 358-360; W. J. Stillman, *The Union of Italy*, 315-316.

⁴⁰ T. Palamenghi-Crispi, *нав. дело*, 416, 420-421; W. J. Stillman, *Francesco Crisp*, 105-106.

Гарибалдијевој војсци. Иако су у почетку имали успеха, Гарибалди је увидео да ће бити тешко поразити непријатеља. Кавур је био забринут оваквим развојем догађаја. Знајући да је Гарибалдијева жеља да се бори и за Рим, као будућу престоницу, решио је да се умеша у његове планове. Први министар Пијемонта је био свестан да би у случају похода на Рим дошло до француско-аустријске интервенције, те није желео да стави на коцку све што је до тада урађено по питању уједињења. Зато је преко посланика ступио у везу са царем Наполеоном III. Добивши његову сагласност, Кавур шаље трупе Пијемонта преко Марке и Умбрије, које су биле провинције Папске Државе, у јужну Италију. Тако је војска Пијемонта прешла у Напуљску Краљевину и на реци Волтурно, заједно са Гарибалдијевом војском, поразила краља Франческа II.⁴¹

Сада је преостало да се доврши оно што су црвене кошуље започеле. Октобра 1860. године одржан је плебисцит у јужној Италији и на Сицилији. Народ је одлучивао да ли жели да се уједини са Сардинском Краљевином, под владавином краља Виторија Емануела II и његових наследника. Убедљивом већином унионисти су однели победу. Друга фаза уједињења Италије завршена је марта 1861. године у Торину, када је парламент прогласио краља Виторија Емануела за краља Италије.⁴² Ван граница Краљевине Италије остали су Рим и Венеција. И Криспи и Гарибалди су маштали о ослобођењу ова два града, али околности у том тренутку нису биле повољне да се то оствари. Криспи је био против Кавура и начина на који је он водио политику. Био је један од оних политичара који су сматрали да је уједињење Италије требало извршити без мешања Француске и осталих сила, критикујући њихов однос према италијанском покрету.⁴³ Међутим, он није сасвим схватио сложене политичке прилике које су се одигравале у овом периоду. Управо је преко сукоба Аустрије и Пруске, а и кроз улогу Француске, Италија успела да припоји Венецију (1866) и Рим (1870), и тако доспела до коначног уједињења.⁴⁴

Политичар у уједињеној Италији

⁴¹ Ч. Попов, *нав. дело*, 320-321.

⁴² Т. Palamenghi-Crispi, *нав. дело*, 458-459; Ч. Попов, *нав. дело*, 321.

⁴³ Т. Palamenghi-Crispi, *The memoirs of Francesco Crispi, The triple alliance* књ. 2, London 1912, 2.

⁴⁴ Више о томе: Ч. Попов, *нав. дело*, 324-326.

Прве године уједињене Италије донеле су многе потресе на њеној политичкој сцени. Први од тих потреса свакако је била Кавурова изненадна смрт 6. јуна 1861. године. Истовремено, државу су узбуркивали повици разочараних патриота за Римом и Венецијом. Најгласнија је била левица, коју је предводио Криспи. Гарибалди, који је предводио радикалну левицу, није остао само на речима и повицима. Већ у другој половини 1862. године са Сицилије је кренуо његов поход на Рим. Наполеон III, који је штитио папу, сматрао је овај потез неприхватљивим, и жестоко је притиснуо италијанску владу. Под претњама Француза, председник владе Урбано Ратаци послао је краљеву војску да заустави Гарибалдија. Код Аспромонте, на самом југу Апенинског полуострва, Гарибалди је био заробљен и протеран на острво Капреру. Римско питање поново је покренуто када је септембра 1864. године потписана конвенција Италије и Француске о повлачењу француских трупа из Рима. Виторио Емануеле је дао реч да неће предузимати никакве акције према папиној територији, а престоницу из Торина је преместио у Фиренцу. Криспи је био незадовољан садржајем конвенције, сматрајући да она крши народна права.⁴⁵ Међутим, Криспи није био за то да се Рим нападне по сваку цену. Када је Гарибалди, жељан још једног успеха, одлучио да поведе добровољце на Рим, Криспи је покушао да га одврати од тога јер је знао да Наполеон III неће седети скрштених руку. Сматрао је да без унутрашње побуне у Риму овај поход неће имати успеха. И био је у праву. У бици код Ментане 1867. године француске трупе дошле су у помоћ папи и Гарибалди је био тешко поражен. Криспи је лично отишао код њега, саветујући га да пређе на италијанску територију како више не би изазивао Французе. По доласку у Фиренцу Гарибалди бива ухапшен, против чега је Криспи узалудно протествовао. Виторио Емануеле је чекао још три године да уцрта Рим у мапу Краљевне Италије, када је искористио пропаст Наполеона III у рату са Пруском.⁴⁶

Питање Венеције решено је захваљујући савезу Италије са Пруском против Аустрије 1866. године. Након што је Италија претрпела поразе код Кустоце и Виса, Гарибалди је однео победу над аустријским трупама код Бецеке и ушао у град Трентино, област под аустријском влашћу. Убрзо је потписано примирје, и Гарибалди је добио наређење да се повуче. То је нанело још један ударац

⁴⁵ D. M. Smith, *Italy: A Modern History*, Binghamton 1959, 65-66; W. J. Stillman, *Francesco Crispi*, 129.

⁴⁶ W. J. Stillman, *Francesco Crispi*, 128-131; D. M. Smith, *нав. дело*, 92-94; W. J. Stillman, *Union of Italy*, 342-343.

италијанској тежњи за проширењем територије. Када је, неколико година касније, Криспи упитао Бизмарка зашто Италији није било дозвољено да се прошири на јужни Тирол, сазнао је да су о тој територији већ били одлучили цареви Наполеон III и Франц Јозеф, без договора са Прусима. То је Криспију био још један доказ о политици коју је француски цар водио према Италији. Криспи је био убеђен да је Италија превише била зависна од Наполеона III и његових одлука о будућности Италије током целог процеса италијанског уједињења.⁴⁷

Седамдесете године 19. века у политичком животу Италије представљале су период навикавања на парламентарни систем нове, уједињене државе, уз ривалство левице и деснице и жустру борбу за власт. Криспи је био један од водећих лидера левих, који је својим енергичним наступима привлачио пажњу и својих противника и својих присталица, мада је и једне и друге на моменте плашила његова одлучност да не пристаје на компромисе. У тренутку када је држави била потребна добра организација да изједначи различите делове нових, присаједињених области, политика деснице, која од Кавурове смрти није имала тако јаку личност која ће је представљати, почела је да попушта. Са друге стране, левица је имала све више присталица. Изборна реформа, проширивање права гласа, слобода говора и штампе, били су само неки од важних тачака на којима је левица инсистирала. Криспи је видео неопходност и значај либералних реформи, а то ће показати и политика коју је водио када је постао први министар 1887. године, када се залагао да те идеје спроведе у дело. Популарност коју је левица имала у народу потврдили су избори 1876. године, на којима је та странка однела убедљиву победу, а Агостино Депретис је постао председник владе.⁴⁸ Криспи је те године изабран за председника Посланичког дома италијанског парламента. Убрзо је добио задатак да крене у поверљиву мисију и посети Лондон, Париз, Беч и Берлин. Циљ ове мисије био је да се сазнају ставови великих сила према Италији у јеку источне кризе која је потресала Балкан (1875-1878). Криспи је добио задатак и да са страним државницима преговара и о примени трећег члана италијанског Грађанског законика из 1865. године у тим земљама. Наиме, трећим чланом било је омогућено странцима у Италији да уживају иста грађанска права као и Италијани. Италијанска влада је желела да се то реципрочно примени и на

⁴⁷ W. J. Stillman, *Union of Italy*, 331-340; T. Palamenghi-Crispi, *The memoirs of Francesco Crispi, International problems* књ. 3, London 1914, 109-110; W. J. Stillman, *Francesco Crispi*, 121-122, 132.

⁴⁸ W. J. Stillman, *Union of Italy*, 359-369.

Италијане који живе у Француској, Немачкој и Енглеској. Прва станица био је Париз, где се Криспи састао са француским министром спољних послова Лујем Деказом. Француски министар је најпре изнео да је француска јавност забринута због процеса наоружавања италијанске војске. Криспи је одговорио да се то ради у циљу реорганизације и модернизације опреме, која је нужна. Уверавао га је да Италија нема никакве зле намере према Француској, нити да се припрема за било какав сукоб. Што се тиче преговора око прихватања садржаја трећег члана Грађанског закона за Италијане у Француској, Деказ је дао позитиван одговор и био је спреман да закључи уговор.

Поред несугласица које су ове две државе имале последњих година владавине цара Наполеона III, по проглашењу Треће француске републике препозната је важност одржавања економских и политичких односа Италије и Француске. Међутим, њихови односи наставили су додатно да се компликују у годинама које следе.⁴⁹

Преговори који су вођени са немачким канцеларом Ото фон Бизмарком били су од велике важности за италијанску спољну политику. Криспи, плашећи се да постоји шанса да избије рат са Француском, понудио је Бизмарку предлог да се склопи савез Италије и Немачке у случају да Италија буде нападнута од Француске или Аустрије. Бизмарк је, обазриво и мудро, дао позитиван став да се у евентуалном сукобу са Француском Немачка и Италија заједно бране од заједничког непријатеља. Ипак, ставио је Криспију до знања да рат није пожељан, и да се Немачка труди да одржи мир у Европи. Са друге стране, одлучно је одбацио било какву могућност непријатељства између Немачке и Аустрије, оставивши Криспија затченог тим ставом. То је и био део Бизмаркове политике коју је водио у источном питању и у међународним односима. Циљ му је био да и Русија и Аустро-Угарска, и поред несугласица које имају, одрже добре односе. Криспи је био убеђен да ће се суревњивост између Аустрије и Немачке разбукати. Иако су у том тренутку били у коректним односима, сматрао је да ће се Аустро-Угарска осветити Немачкој за претрпљен пораз из 1866. године. Бизмарк, знајући у каквим су односима Аустро-Угарска и Италија, споменуо је Криспију да постоји могућност да Аустро-Угарска окупира Босну и Херцеговину

⁴⁹ W. J. Stillman, *Francesco Crispi*, 153; T. Palamenghi-Crispi, *The memoirs of Francesco Crispi* књ. 2, 7-8, 11-16.

по завршетку источне кризе. За узврат, понудио је Италији да се прошири на Албанију, или неку другу територију на Јадранској обали која је под турском влашћу. Криспи је ширење Аустро-Угарске на западни део Балкана и на Јадранско море, одакле је могла лако да изврши напад на Италију, видео као опасност. Чак је предлагао и да, у случају аустроугарске окупације Босне и Херцеговине, Италија прошири своје границе према Алпима. Зато је на све начине покушавао да окрене Бизмарка против Двојне монархије. Са друге стране, Бизмарк је саветовао Криспија да је за Италију боље да реши размирице са Аустро-Угарском, и упутио га је на дипломатске преговоре са министром спољних послова Аустро-Угарске, грофом Ђулом Андрашијем. Зато је Бизмарк и инсистирао да савез Италије и Немачке буде уперен искључиво против Француске, уколико би дошло до евентуалног рата. Криспи се, после дугих преговора, на крају сложио са Бизмарковим предлогом. Остало је само да италијански краљ преузме све даље кораке да се овакав савез Италије и Немачке склопи. Са друге стране, без компликација је постигнут договор везан за поштовање истих грађанских права Немаца у Италији и Италијана у Немачкој, те је Криспи, напустио Берлин крајем септембра 1877. године.⁵⁰

У Енглеској, где се није дуго задржавао, Криспи је разговарао са министром спољних послова у влади Бенцамина Дизраелија, лордом Дербијем, и са некадашњим председником владе, Виљемом Гледстоном. Лорд Дерби и Криспи су претресали питања о којима је Криспи претходно дискутовао са Бизмарком, и лорд Дерби је предложио Криспију да прихвати Албанију као компензацију ако Аустро-Угарска окупира Босну и Херцеговину. Главни резултат Криспијевог боравка у Енглеској представљао је договор око реципрочне примене трећег члана италијанског Грађанског законика, након чега се Криспи упутио ка дворцу Хаварден, где га је угостио Виљем Гледстон. Након пријатељског разговора о текућим питањима везаним за источно питање, Криспи је почетком октобра кренуо пут Беча.⁵¹ На састанцима које је имао са аустроугарским државним врхом, Криспи је примљен са резервом. Непријатно искуство које су Аустријанци имали са Италијанима 1866. године, као и италијанска чежња да се прошири на Трентино, били су главни разлози због чега је подигнут гард према Криспију. Он

⁵⁰ Т. Palamenghi-Crispi, *The memoirs of Francesco Crispi* књ. 2, 28-38, 44, 58-59.

⁵¹ Исто, 73-77.

је уверавао аустроугарску јавност да Италија нема намеру да распламсава непријатељство према суседној монархији, већ да поправи односе. У ту сврху, претходни преговори са Бизмарком имале су одређене користи, јер је Бизмарк најавио Криспијеву посету Андрашију, и изнео мишљење да Аустро-Угарска и Италија треба да изгледе односе. Делимично захваљујући његовом посредништву начињен је први корак у преговорима ове две стране. У Будимпешти је Криспи имао састанак са Андрашијем, на ком су претресали препреке за нормализацију односа између Аустро-Угарске и Италије. Андраши, иако резервисан, био је спреман да са Италијом ради на решавању спорних питања, од којих је најважније било намера Италије да се територијално шири на север, односно на области које су под аустријском влашћу. Ови преговори означили су почетак нове спољне политике Италије. Коначан заокрет ће се десити 1882. године, када је Италија, погођена француском окупацијом Туниса приступила савезу Немачке и Италије и одрекла се претензија на аустријске територије.⁵²

Након повлачења Ђованија Никотере са места министра унутрашњих послова, Криспи је, од децембра 1877. до марта 1878. године, обављао ту функцију у Депретисовој влади. За ово кратко време Италију су потресле смрти краља Виторија Емануела II, кога је наследио његов син, и папе Пија IX. Након папине смрти било је потребно одржати конклаву и изабрати новог папу. Ово је био крупан догађај, јер је први пут у Риму, као престоници италијанске државе, одржана конклава, и нови папа постао је Лав XIII. Знајући колико је важно истицати јединство младе Краљевине, Криспи је инсистирао да нови краљ понесе титулу Умберто I од Италије, уместо Умберто IV Савојски, чиме се тежило успостављању италијанске, а не пијемонтске династије.⁵³ Криспијев мандат трајао је само четири месеца, јер је био принуђен да да оставку на место министра услед оптужбе за бигамију. Овај напад на Криспија био заправо политичке природе. У јавност га је изнео Никотера, коме је тешко пало то што је био приморан да се повуче са функције министра унутрашњих послова, и проширио је ову гласину како би нанео штету Криспијевом угледу. Многи Криспијеви противници су искористили овај тренутак и придружили се хајки. Иако га је суд на крају прогласио невиним, овај скандал утицао је на Криспија да се повуче из врха

⁵² Исто, 80-88.

⁵³ W. J. Stillman, *Francesco Crispi*, 156-158; D. M. Smith, *нав. дело*, 116.

политике. До 1887. године, када је први пут постао председник владе, није обављао ниједну већу државну функцију.⁵⁴

Прво министарство (1887-1891)

Након смрти председника владе Агостина Депретиса 1887, на место првог министра долази Криспи, који је уз то вршио функцију и министра спољних и унутрашњих послова. Од италијанског парламента добио је право да декретима одреди која су овлашћења председника владе, а такође је декретима могао да повећа порезе. На тај начин се Криспи, доносећи одлуке без парламента и служећи се декретима, приближавао диктатури.⁵⁵ По доласку на власт предузимао је либералне друштвене реформе: омогућио одређену аутономију органима сеоских и градских власти и тиме умањио централизам, унапредио је школство и донео Закон о укидању смртне казне, чиме је стекао извесну подршку јавности у даљем вођењу унутрашње политике. Године 1888. донет је Закон о јавном здрављу, а уследиле су и реформе добротворних установа.⁵⁶ Међутим, спољна политика Италије у овом периоду била је вероватно најслабија тачка Криспијеве политике.

Још док је Депретис био председник владе, Италија и Француска нису успеле да се договоре о обнови трговинског споразума, закљученог 1881. године.⁵⁷ Наиме, осамдесетих година 19. века, италијански индустријалци почели су да осећају негативне последице због постојања стране конкуренције на италијанском тржишту. Са друге стране, било им је тешко да се пласирају на страно тржиште, те им је главни циљ био да обезбеде монопол над својим производима у Италији. Представници челичне индустрије су веровали да је трговински уговор са Француском главна препрека њиховом напретку, тако да је Депретис сматрао да би повећањем царина успео да изађе у сусрет јавности и задржи већину у парламенту. Агитација за увођење протекционизма у Италији била је јака и занемарујући трговински уговор Француске и Италије, италијански привредници нису размишљали о политичким и економским последицама овог

⁵⁴ W. J. Stillman, *Francesco Crispi*, 160-165; W. J. Stillman, *Union of Italy*, 371-372.

⁵⁵ Џ. Робертс, *Европа 1880-1945*, Београд 2002, 197; D. M. Smith, *нав. дело*, 140.

⁵⁶ Ч. Попов, *Грађанска Европа (1770-1914), Друштвена и политичка историја Европе (1971-1914)* књ. 3, Београд 2010, 106; D. M. Smith, *нав. дело*, 139.

⁵⁷ S. Romano, *Istorija Italije od Risordimenta do naših dana*, Београд 2006, 99.

потеза. Тако је Италија 1886. године увела превисоке царине на француску робу, што је изазвало реципрочне мере од стране Француске.⁵⁸

Италијанска влада је одбила да обнови трговински уговор са Француском, сматрајући да је потребно покренути нове преговоре како би постигла боље услове.⁵⁹ Иако су постојале извесне тежње обе стране да се реши овај проблем, до тога није дошло. Француска је инсистирала на томе да преговори буду заснивани на старом уговору, али Италијани нису пристали да одустану од нових царина. Криспи је убрзо прекинуо преговоре, након чега је Италија декретом увела дискриминационе тарифе за француске производе. Тако је избио царински рат који је трајао до 1902. године и тешко погодио италијанску привреду.⁶⁰ Од увођења протекционизма профитирали су власници великих и плодних фарми на северу и у средишњем делу Италије, али је југ Италије, који је био далеко мање развијен од осталих делова, осетио тешке последице. Такође је нанета велика штета индустрији свиле у Ломбардији, Пијемонту и Венецији. Извоз Италије опао је за чак четрдесет процената. Криспи се заправо надао да ће трговински рат са Француском искористити за кампању како би ојачао Тројни савез, и како би оправдао про-немачку политику. Погрешно је био уверен да је Италија довољно јака да присили Француску да прихвати италијанске услове. Ситуација се мало поправила када је Италија склопила трговинске уговоре са Аустријом, Швајцарском и Немачком. Ипак, тешко стање у Италији резултирало је, између осталог, и миграцијом становништва. Поред Швајцарске, Француске и Аустрије, велики број Италијана се иселио у САД и Канаду. Царински рат Француске и Италије коначно је завршен за време Ђованија Ђолитија, који је дошао на место председника владе након другог мандата Франческа Криспија (1893-1896).⁶¹

Видевши Француску и Аустро-Угарску као претњу за Италију и плашећи се могућег сукоба са њима, Криспи је брижљиво неговао добре односе са Немачком, док су односи са Аустро-Угарском дуго времена били лоши. Незадовољни иредентисти у Италији гласно су заговарали припајање Трста, Трентина, Истре и дела Далмације, а са друге стране, могуће ширење Аустро-

⁵⁸ D. M. Smith, *нав. дело*, 157-158.

⁵⁹ T. Palamenghi-Crispi, *The memoirs of Francesco Crispi* књ. 2, London 1912, 241.

⁶⁰ D. M. Smith, *нав. дело* 160; T. Palamenghi-Crispi, *The memoirs of Francesco Crispi* књ. 2, 264-265, 268-269, 272-273; S. Romano, *нав. дело*, 99.

⁶¹ D. M. Smith, *нав. дело*, 161-162; Ч. Попов, *Грађанска Европа (1770-1914)* књ. 3, 107-110.

Угарске на Балкану Италија је видела као претњу за своје интересе у Јадранском мору. Међутим, запоседање Туниса од стране Француске 1881. године у Италији је изазвало огорчење, јер је северна Африка за Италију била најпогоднија тачка за колонијално ширење. Односи са Аустро-Угарском и даље су били лоши, али услед губитка потенцијалне колоније, Туниса, више нису били у првом плану. У таквој ситуацији Италија је 1882. године приступила савезу Немачке и Аустро-Угарске, склопљеном 1879. године. Немачки канцелар, Ото фон Бизмарк, поставио је Италији услов за приступање Тројном савезу: да жртвује подршку иредентистима како не би даље компликовала однос са Аустријом. Италији је одговарао овај војно-политички савез који је био уперен против Француске. Са друге стране, италијанска јавност није била нарочито задовољна овим савезом, од којег није имала неке користи. Међутим, када је Криспи дошао на власт, енергичније се залагао за очување Тројног савеза и за његово активно деловање.⁶²

Упркос жустрој агитацији Одбора иредентиста за припајање Трста и Трентина Италији, Криспи се одлучно обрачунао са овом струјом. Распустивши Одбор и забранивши објављивање њиховог манифеста 1889. године, показао је да је веран политици према Аустро-Угарској и Немачкој.⁶³ Криспи је изнео став да бурна национална политика иредентиста може бити опасна за спољну политику Италије. Иако је аустријски државни врх био задовољан овим делима премијера Италије, недовољно стабилни односи између ове две државе утицали су на то да Аустро-Угарска нема потпуно поверење у италијанску политику. Ипак, били су мишљења да је неопходно одржати Тројни савез зарад очувања европског мира.⁶⁴

Оваква спољна политика Италије додатно је закомпликовала односе између Италије и Француске. Напетост на релацији Париз-Рим била је толико јака да је сваки потез било једне или друге стране тумачен као отворено непријатељство и суревњивост. Дobar пример представља позив који је Француска упутила Италији 1887. године за учествовање на Светској изложби у Паризу, која је одржана 1889. године. Наиме, 1889. година представљала је стогодишњицу пада Бастиље, па су монархистичке владе Енглеске и Русије,

⁶² С. Јовановић, "Криспијева спољашња политика", *Из историје и књижевности II*, Сабрана дела Слободана Јовановића 12, Београд 1991, 228-232; Ч. Попов, *Грађанска Европа (1770-1914)* књ. 3, 252.

⁶³ Т. Palamenghi-Crispi, *The memoirs of Francesco Crispi* књ. 3, London 1914, 124-125.

⁶⁴ *Исто*, 128-132.

одбиле да пошаљу званичнике. Исти пример следио је и Криспи. Међутим, француски новинари су то искористили да ставе до знања јавности како је Криспијев став анти-француски и да је блиско у вези са највећим француским непријатељем, Немачком. Управо у ово време, септембра 1887. године, немачки канцелар Ото фон Бизмарк позвао је Криспија на састанак у Фридрихсрух.⁶⁵

Октобра 1887. године, Криспи је отпутовао у Фридрихсрух како би се састао са Бизмарком. Разговарајући најпре о општој политичкој ситуацији у Европи, износили су ставове о текућим односима међу државама, а онда су се дотакли теме везане за Тројни савез. Из овог разговара можемо видети да је Криспи веровао да постоје шансе за избијање рата са Француском, и тражио је допуну немачко-италијанског споразума у виду војне конвенције.⁶⁶ Криспијев став према Француској био је оштар, али ова политика коју је водио није га далеко довела. У јавности се сматрало да је Криспијева намера била да изазове рат против Француске, док Бизмарку није било од користи да у том тренутку избије рат у Европи. Њему је најважније било да сачува Немачку од ратовања на два фронта. Ако би избио рат са Француском, Италија би помогла Немачкој, а уколико дође до сукоба са Русијом, ту је Аустро-Угарска.⁶⁷

Иако су Криспи и Бизмарк сматрали да је састанак у Фридрихсруху служио јачању веза између Италије и Немачке и обезбеђивању *европског мира*, Француска штампа на то није гледала благонаклоно. На једном банкету у Торину октобра 1887. године, организованом у његову част, Криспи је одржао говор у коме је покушао да одбрани своју спољну политику. Сматрајући да је потребно одржавати добре везе са великим силама како би Италија могла да се развија како на унутрашњем тако и на спољном плану, Криспи је истицао да савез са Аустро-Угарском и Немачком није уперен против Француске. Свестан реакције у Француској коју је изазвао састанак са Бизмарком, Криспи је покушао да умири њену јавност. Позивајући се на блиске везе Италије и Француске у прошлости, уверавао је присутне да Италија не жели рат са Француском, јер би то додатно пореметило односе, а самим тим и нарушило мир у Европи.⁶⁸ Међутим, ни италијанска јавност није била одушевљена овим правцем Криспијеве спољне

⁶⁵ Т. Palamenghi-Crispi, *The memoirs of Francesco Crispi* књ. 2, 206-208.

⁶⁶ *Исто*, 211-224.

⁶⁷ С. Јовановић, *нав. дело*, 234.

⁶⁸ Т. Palamenghi-Crispi, *The memoirs of Francesco Crispi* књ. 2, 224-230.

политике. Сматрали су да Хабзбурговци, против којих су вођени ратови за ослобођење и уједињење Италије, не могу бити њени савезници. Италијани су видели Тројни савез као кршење традиционалне италијанске спољне политике и заговарали су ослонац ка Француској и Енглеској.⁶⁹

Колонијално питање крајем 19. века интересовало је све велике европске силе, те тако није заобишло ни Италију. Изгубивши Тунис, Италија је покушала да нађе своје место међу колонијалним силама успостављањем протектората у Еритреји 1890. године. Међутим, јавност у Италији није позитивно гледала на колонијално ширење. Криза парламентарног режима у Италији и губитак подршке деснице, само су делимично утицали на пад Криспијеве владе 1891. године. Наследио га је Антонио Стараба, чији је мандат трајао само годину дана, након чега власт преузима Ђовани Ђолити. До 1893, када је по други пут постао председник владе, Криспи се повукао из политике.⁷⁰

Друго министарство (1893-1896)

Криспијево одсуство из политике није дуго трајало. Вративши се на место председника владе 1893. године, најпре се суочио са великим протестима радника и сељака на Сицилији, где се највише осећала привредна криза коју је изазвао царински рат са Француском.⁷¹ Када су, уз то повећани и порези, на Сицилији су се почели окупљати сељаци и грађани тражећи финансијске и општинске реформе. Овом покрету почели су се приближавати социјалисти. Иако они нису били главни иницијатори побуне, Криспи их је оптуживао за покретање револуције и анархију. Не разумевајући узроке сицилијанске побуне, која је превасходно била економске, а не политичке природе, Криспи је одлучио да се са побуњеницима обрачуна силом. Ове немире угушио је тако што је на Сицилију послао одред од 50 хиљада војника и увео опсадно стање. Пошто реформе нису спроведене, а незадовољство становништва и даље расло, на Криспија је покушан атентат исте године. Покушавајући да се истргне из оваквих проблема, суспендовао је парламент на шест месеци и понашао се као диктатор, чиме је само додатно погоршао ситуацију. Такође је ставио штампу под своју контролу и 1894. године кренуо у коначан обрачун са социјалистима. Користећи своју власт, успео

⁶⁹ D. M. Smith, *нав. дело*, 141.

⁷⁰ Џ. Робертс, *нав. дело*, 198-199; D. M. Smith, *нав. дело*, 148.

⁷¹ Ч. Попов, *Грађанска Европа (1770-1914)* књ. 3, 107.

је да распусти социјалистичку странку и поведе судске процесе против њених вођа. Незадовољство против овакве политике је захватило целу земљу. У Милану је настао покрет *Лига за одбрану слободе*, којој су приступиле различите политичко оријентисане групације, али чији је заједнички циљ била борба против угњетавања и насиља.⁷²

Иако је сурово гушење устанка на Сицилији утицало на срозавање Криспијевог угледа, вероватно најконтроверзнији догађај из овог периода био је скандал везан за Римску емисиону банку. У овај скандал били су уплетени Криспи, Ђолити, који је био председник владе у периоду од 1892. до 1893. године, многи италијански шпекуланти, као и гувернер Римске банке, Бернардо Танлонго. Махинације у вези италијанских банака почеле су се још крајем осамдесетих година, а кулминација је наступила почетком 1893. када су уследила хапшења умешаних у финансијске малверзације због прекомерног штампања новчаница. Уместо прописаних 73 милиона лира, Римска банка је одштампала 135 милиона.⁷³ Проблем је заправо настао када су инвеститори, задужени за подизање зграда, потрошили приватни капитал и захтевали од банака да им омогуће коришћење новца уз непоштовање камате, што је земљу водило дубље у инфлацију. Танлонго је донирао Ђолитију новац за кампању у време избора, а такође је Криспију и другим политичарима позајмљивао велике суме новца.⁷⁴ Јула 1894. године суд је донео ослобађајућу пресуду Танлонгу, али скандал са банкама није престао да потреса политичку сцену Италије.⁷⁵

Ситуација се додатно закомпликовала децембра 1894. године, када је Ђолити објавио Криспијеву преписку са Танлонгом, окривљујући га за умешаност у финансијска сплеткарења.⁷⁶ Криспи је на ове оптужбе одговорио тако што је суспендовао парламент на шест месеци краљевским декретом. Криспију заправо

⁷² Џ. Робертс, *нав. дело*, 198; D. M. Smith, *нав. дело*, 173-177.

⁷³ *The New York Times*, чланак објављен 20.1.1893, <https://timesmachine.nytimes.com/timesmachine/1893/01/20/106860280.pdf>, приступљено: 12.3.2020, 12:45.

⁷⁴ W. J. Stillman, *Francesco Crispi*, 181-182; *The New York Times*, чланак објављен 25.11.1893, <https://timesmachine.nytimes.com/timesmachine/1893/11/25/109734699.pdf>, приступљено: 13.3.2020, 13:22; D. M. Smith, *нав. дело*, 177.

⁷⁵ *The New York Times*, чланак објављен 29.7.1894, <https://timesmachine.nytimes.com/timesmachine/1894/07/29/106868589.pdf>, приступљено: 13.3.2020, 13:54.

⁷⁶ *The New York Times*, чланак објављен 16.12.1894, <https://timesmachine.nytimes.com/timesmachine/1894/12/16/106917679.pdf>, приступљено: 13.3.2020, 14:34; W. J. Stillman, *Francesco Crispi*, 203-204.

није одговарало то што је у парламенту Ђолити имао већину, и намеравао је да новим изборима промени такво стање. Маја 1895. Криспи је на општим изборима однео победу, али његово одржавање на власти није дуго трајало.⁷⁷ Влада је два месеца касније предала Ђолитијева писма посебној комисији која је имала задатак да испита Криспијеву умешаност.⁷⁸ Децембра 1895. године, коначно је стављена тачка на скандал са Римском банком, када је Ђолити, коме је такође претило суђење, ослобођен свих оптужби услед недостатка доказа.⁷⁹

У овом периоду Италија и Француска покушале су да нађу заједнички језик и поправе односе. Једна од најзначајнијих личности са француске политичке сцене са којом је Криспи разговарао био је некадашњи председник француске владе, Морис Рувије. Иако су постојали напори да се односи побољшају, до тога није дошло. Велико запрепашћење у италијанској јавности изазвала је Криспијева одлука да из Париза повуче италијанског амбасадора Константина Ресмана 1895. године и да на његово место постави другу личност. Ресман и Криспи су годинама добро сарађивали, али њихови односи су за време друге Криспијеве владе захладнели. Ресманов став против Тројног савеза и његови добри односи са француском владом били су трн у оку Криспијевој спољној политици. Као претећи став од стране Француске, Италија је видела француско-руски савез, закључен између 1891. и 1894. године. Иако до сукоба није дошло, односи између Француске и Италије остали су хладни, а томе је допринела и француска јавност, која је критиковала Криспија и његову политику.⁸⁰

Што се тиче колонијалне политике за време другог мандата, њени успеси нису били ништа већи у поређењу са Криспијевим првим мандатом. Италија је на понижавајући начин била протерана из Етиопије након пораза код Адве 1896. године, што је био главни разлог за пад Криспијеве владе.⁸¹

⁷⁷ D. M. Smith, *нав. дело*, 177-178.

⁷⁸ *The New York Times*, чланак објављен 25.7.1895, <https://timesmachine.nytimes.com/timesmachine/1895/07/25/102466724.pdf>, приступљено: 13.3.2020, 15:10.

⁷⁹ *The New York Times*, чланак објављен 14.12.1895, <https://timesmachine.nytimes.com/timesmachine/1895/12/14/102483273.pdf>, приступљено: 13.3.2020, 17:45.

⁸⁰ T. Palamenghi-Crispi, *The memoirs of Francesco Crispi* књ. 3, 192-208.

⁸¹ S. Romano, *нав. дело*, 100-101.

ИДЕЈЕ

Република

Велики утицај на Криспија на почетку његове политичке каријере имао је Ђузепе Мацини, на кога је Криспи гледао са страхопоштовањем. Мацинијево родољубље било је узор многим младим Италијанима током процеса италијанског уједињења, а његова визија уједињене Италије са републиканским државним уређењем привукла је значајан број присталица. Деспотска владавина Бурбона на Сицилији и све што је она носила са собом утицали су на Криспија да га републиканске идеје привуку, а у њима је видео начин преко кога ће се потлачени народ отргнути из руку апсолутистичке самовоље. У револуцији 1848-1849. године, Криспи је стекао репутацију као једног од најгласнијих заговорника републике, а она га је пратила и наредних десет година колико је провео у изгнанству.

Нема сумње да су блиске везе које су Мацини и Криспи одржавали у Лондону имале одјека у Краљевини Сардинији, а пре свега код Кавура, који је, спремајући се за уједињење и рат са Аустријом, желео да неутралише све чиниоце за које је сматрао да су препрека за успех оваквог подухвата. Кавуру се није допадао ни план који су републиканци имали за ослобођење Италије. Иако су касније пошли различитим путевима, пред почетак окршаја Пијемонта и Аустрије 1859. године и Мацини и Криспи су сматрали да је најважније било ослободити Апенинско полуострво од стране власти, а након тога даље расправљати о уређењу државе. Наравно, Кавур ни на тренутак није помислио да је овако нешто могуће.⁸² Након рата 1859. године тога су постали свесни и Мацини и Криспи, а томе сведочи и начин на који је Криспи почео да припрема експедицију на Сицилији. Иако је Мацини касније замерао Криспију што је прихватио монархију,

⁸² W. J. Stillman, *Francesco Crispi*, 53, 230-231.

пред почетак експедиције саветовао га је да се сада више не поставља питање републике или монархије, већ да је најважнија слобода и уједињење. Криспијевом заокрету од републике ка монархији подупрео је и Гарибалди, чији је услов да прихвати предвођење експедиције био да она буде у име краља Виторија Емануела II. Све време трајања експедиције и Гарибалдијеве владавине у јужној Италији, Криспи је био веран тој прокламацији.⁸³

Тај Криспијев заокрет ка монархији није био напрасан, већ је дошао као резултат свих лекција кроз које је он прошао почев од револуције 1848. године па надаље. На основу тих искустава сматрао је да републиканско уређење уједињене Италије не би могло опстати. Када је уследио успех Пијемонта у рату против Аустрије и Криспију је постало јасно да Савојска династија има ту енергију која може да уједини Италијане. Питање државног уређења било је сувишно постављати. Ни међу становништвом није било много присталица републике, и будућност државног уређења већ је била одређена у корист монархије.⁸⁴ Од великог значаја за разумевање Криспијевог става према републици и монархији служи Криспијево писмо Мацинију од 18. марта 1865. године. У њему се Криспи одбранио од Мацинијевих оптужби за издају републиканске идеје и служење монархији, и детаљно образложио разлоге због којих је пришао монархији. Описујући историју и процес италијанског уједињења, Криспи је дошао до закључка да би република била препрека за национално јединство Италијана, а да је монархија омогућила јединство италијанског народа. О том ставу сведочи и његова чувена реченица изговорена на седници Доњег дома 1864. године: *Монархија нас уједињује, република би нас поделила*. Иако је бранио монархију, био је непристрасан и према Мацинију и према себи. Није негирао да је у прошлости имао републиканске ставове. Међутим, реалност се није могла занемарити: Пијемонт је био тај који је отпочео коначну борбу за ослобођење и уједињење. Борити се за републику било је излишно. Криспи је био свестан тога и зато је и тражио подршку Пијемонта уочи припремања Гарибалдијеве експедиције. Иако је касније Ла Фарина покушао да оклевета Криспија да ради у

⁸³ Исто, 64, 70, 237-238; W. J. Stillman, *The Union of Italy*, 322-323.

⁸⁴ W. J. Stillman, *Francesco Crispi*, 236; J. W. Mario, *нав. дело*, 243.

корист републике, није успео, јер и Криспи и Гарибалди нису напустили свој програм, оставши привржени сардинском краљу.⁸⁵

Током бављења политиком Криспи је скоро све време био у сукобу са присталицама републике и монархије. Мацини и његови следбеници су га оптуживали после 1861. године да је издао републику, а монархисти су током првих година након уједињења држали Криспија на дистанци, сумњајући у његову искреност и верност краљу. Оно што се са сигурношћу може закључити, то је да Криспи није слепо пратио своја начела, већ да је био спреман да преиспита њихову исправност. Иако је био близак са Мацинијем, није га беспоговорно пратио, и био је спреман да призна да су републиканци поражени у утакмици која је одлучивала о државном уређењу Италије.⁸⁶ Сам Криспи је био свестан недостатака које монархистичко уређење носи и сматрао је да Италија мора још да ради на побољшању политичког система, видевши Енглеску и њено државно уређење као узор.⁸⁷

Демократија

Иако је Криспи ставио себе у службу монархије, либералне принципе које је заступао од почетка своје политичке каријере није одбацио. Сматрао је да монархија мора да развије демократска начела и пружи народу грађанска права, за шта се борио од тренутка кад је постао члан Посланичког дома. Још за време Гарибалдијеве експедиције Криспи се посветио увођењу мера које су имале за циљ да побољшају живот становника на југу за време трајања борби. На тај начин ова привремена влада на Сицилији стекла је поверење народа, а са друге стране, реорганизација политичког, економског и друштвеног живота припремала је југ Италије на уједињење са Краљевином Сардинијом. Потлачени народ у Краљевини Двеју Сицилија није знао за демократију, тако да су уступци увођени постепено.⁸⁸ Међутим, и након уједињења неједнакост између севера државе и осталих делова било је тешко превазићи. Криспи, као и други политичари који су били лево оријентисани, веровали су да се те разлике могу ублажити доношењем либералних реформи. Године 1866. Криспи је заједно са истакнутим

⁸⁵ W. J. Stillman, *Francesco Crispi*, 225, 255-256; D. M. Smith, *нав. дело*, 138; T. Palamenghi-Crispi, *The memoirs of Francesco Crispi* књ. 1, 319-320, 254-255.

⁸⁶ W. J. Stillman, *Francesco Crispi*, 112-113.

⁸⁷ *Исто*, 279-281.

⁸⁸ *Исто*, 105-106.

припадницима леве струје основао *Реформу*, лист који је заступао њихову политику и преко кога су се залагали за демократизацију друштва. Верска слобода, одвајање цркве од државе, аутономија универзитета, избацивање црквеног уплитања у школски систем, сразмеран порез на лични доходак и укидање општег опорезивања, укидање смртне казне и претварање стајаће војске у народну милицију биле су неке од бројних тачака које је Криспи видео као неопходне за даљи напредак државе и друштва. Уређивање политичког система Италије и давање слобода њеном народу Криспију је био предуслов за развијање Италије као европске силе.⁸⁹

Седамдесетих година настављена је жестока борба левице за долазак на власт, и својим програмом привукла је народ жељан промена. Криспи је заговарао изборну реформу и проширивање права гласа, као и слободу говора, штампе и удруживања. Левица је у овом периоду посебно радила на укидању пореза на млевење жита и регулисању пореза на земљиште. Влада Агостина Депретиса (1876-1879), у којој је Криспи био министар унутрашњих послова (1878-1879), коначно је укинула порез на млевење жита, али ова популарна мера није много променила живот најсиромашнијих. Истовремено, ослабила је државни буџет, који је већ годинама био у дефициту.⁹⁰ Поставши председник владе 1887. године, Криспи је донео либералне мере о којима је већ било речи. Међутим, иако је многе либералне реформе које је раније заговарао спровео у дело, одступио је од демократских начела служећи се декретима. Доносио је одлуке без сагласности парламента и тако је почео је да се приближава политици коју је пре њега водила десница. Уз то, преузео је на себе функције министра унутрашњих и спољних послова и на тај начин држао је најважније државне послове у својим рукама.⁹¹

Начин на који је водио политику није променио ни када је по други пут постао председник владе (1893-1896). Када се устанак незадовољног становништва распламсао на Сицилији 1893. године, Криспи је био толико заслепљен опасношћу од социјалиста да није видео стварне узроке побуне и веровао је да ће репресивним мерама сломити њихов дух. Чак је на једној седници парламента изјавио да је социјализам сличан анархизму и да означава завршетак

⁸⁹ Исто, 123-124, 127-128.

⁹⁰ W. J. Stillman, *The Union of Italy*, 365-366, 368.

⁹¹ Исто, 380-381.

народне слободе. Говорио је како су обични људи искварени незнањем и да им не треба допустити да говоре о политици. Устанак на Сицилији је искористио да поново влада без парламента, увео је ванредно стање и основао војне судове. Након суровог гушења устанка Криспи је добио посебна овлашћења којима је контролисао штампу и посветио се искорењивању социјализма у Италији. Распустио је социјалистичку странку, гонио њихове вође, и под изговором да су неправилно унети у бирачки списак лишио је права гласа стотине хиљада људи. Када се на све ово дода да је распустио парламент на шест месеци, јасно је да се последњих година његове државничке каријере одрекао свих оних демократских начела којима је започео продор на политичку сцену.⁹² Агитација за демократизацију друштва била је лака, али примена конкретних корака у корист њеног развика била је изазовна. Криспи је само наставио путем парламентарне диктатуре којим су његови претходници већ ходали.⁹³

Империјализам

Жељна да докаже статус европске силе, Италија је након уједињења била решена да своје амбиције за колонијално ширење усмери ка Африци. Трка за Африком коју су Француска, Велика Британија, Белгија и Немачка започеле утицала је на Италију да пожури са том намером. Када је Француска *преотела* Тунис 1882. године, који је Италији географски био најближи, државни врх Италије стрепео је да ће остати празних руку. Национални понос се није смео доводити у питање, тако да се исте године јавила идеја о успостављању италијанског протектората над луком Асеб, на самом југу Еритреје. Истовремено, Бизмарк је саветовао Италију да одустане од аспирација према аустријским територијама, тако да је Италија била усмерена једино на колонијално ширење. Ову политику подржавао је и Криспи, говорећи како Италија не сме да остане неактивна док је други омаловажавају. Следећи корак који је Италија начинила био је 1885. године, када је египатски кедив повукао трупе из Масаве, града смештеног на обали Црвеног мора. Италија је то искористила и послала војску да заузме град.⁹⁴

⁹² D. M. Smith, *нав. дело*, 175-178.

⁹³ *Исто*, 139-140.

⁹⁴ *Исто*, 180-181.

Криспи је током првог мандата (1887-1891) решио да предузме конкретне кораке ка успостављању протектората над Етиопијом, једној од ретких афричких држава која је одолела страној окупацији. Иако су неки политичари сматрали да Црвено море није повољно за Италију и да јој неће донети много користи, Криспи је био непоколебљив да начини Италију колонијалном силом. Прилика за то указала му се већ 1889. године, када је Италија пружила помоћ Менелику, који се након смрти тадашњег цара Етиопије Јована, успео на трон и крунисао за цара. Исте године склопљен је уговор између цара Менелика II и Италије, а различито тумачење његових одредби од стране Етиопије и Италије касније је замрсило њихове односе. Криспи је сматрао да је овим уговором успостављен протекторат Италије над Етиопијом, док је Менелик II сматрао да је захваљујући Италији обезбедио политичку подршку и заузврат предао део пограничних територија. Криспи је послао војску, окупирао град Асмару у Еритреји и 1890. године прогласио Еритреју италијанском колонијом. Део италијанског државног врха био је против тога, јер финансијска и војна ситуација у којој се Италија налазила није била повољна за овакав корак. Италијанска јавност је такође била против Криспијеве колонијалне политике, али он се није обазирао на то, већ је са уским кругом оданих људи доносио одлуке о даљем ширењу Италије на истоку Африке.⁹⁵

Убрзо је део италијанских политичара увидео да колонијално ширење није донело благостање Италији, а да је протекторат над Еритрејом изазвао гнев италијанских патриота који су заговарали ширење на Трентино, а не у Африци. Присуство Италијана није се допало ни тамошњем становништву, те је долазило и до локалних сукоба између њих. Ситуација се закомпликовала када је откривено да превод уговора са Италијом на амхарском језику не садржи одредбе о прихватању италијанског протектората. Менелик II је почео да пружа жесток отпор Италијанима и сукоб је постао неизбежан. Када је у Италији постало јасно да ће је империјалистичке амбиције скупо коштати, јавила се идеја да се Италија једноставно повуче из Африке. Међутим, Криспи је за време другог мандата (1893-1896) оштро осуђивао овакве предлоге, сматрајући да Италија не сме да се брука против далеко слабијег непријатеља. Велики проблем који је додатно компликовао ситуацију био је однос између италијанске власти и војних

⁹⁵ Исто, 181-183.

гарнизона у Етиопији и Еритреји. Иако су тамошњи генерали тражили од владе додатна средства и опрему како би били спремни на долазеће сукобе, Криспи је одбијао да додатно одваја новац за колоније, јер је знао да би нови порезе које би морао да наметне изазвали гнев у народу. Прво упозорење Италијанима од храбре војске Етиопљана било је када су извојевали победу над Италијанима 1895. године. Криспи овај пораз није схватио озбиљно и уверавао парламент да ће овај колонијални рат против афричких побуњеника Италија брзо добити. Криспијева жеља за престижом заправо је и њега и италијанску империјалистичку политику довела до пропасти. Страховит пораз код Адве 1896. године означио је крај италијанских колонијалних тежњи, бар на неко време.⁹⁶

Потценивши снагу Етиопљана, а преценивши финансијске, војне и државне могућности Италије, Криспи је ушао у *Грабеж за Африком* неспремно. Није рачунао да ће велики део државног буџета бити одвојен за финансирање колонијалне политике. Очекивао је да ће се Италија обогатити када завлада Етиопијом и Еритрејом, а занемарио је чињеницу да су оне биле сиромашне земље. Оцењујући империјалистичке претензије Италије, Бизмарк је исправно закључио да је она имала велики апетит, али лоше зубе.⁹⁷

⁹⁶ Исто, 183-185.

⁹⁷ Исто, 181.

Закључак

Криспијеви политички почеци у време револуције 1848-1849. године и прогонство након њене пропасти само су ојачали замисао о ослобађању његове родне Сицилије бурбонског јарма. Када је уједињење коначно завршено, Криспи је својом енергичношћу владао политичком сценом Италије. Његова гордост свакако је била један од разлога зашто су многе његове колеге избегавале сарадњу с њим, али његова намера да истраје у политичким борбама поколебала је бројне противнике које је имао. Имао је дара за предузимање конкретних акција и умео је да предводи народ, што је показао и успех *експедиције хиљаде*, али демагогија му није била јача страна. Иако до доласка на власт 1887. године није одступао од политике коју је заговарао, функције министра спољних и унутрашњих послова, као и дужности које је имао као председник владе Криспију су биле исувише изазовне.

Ни унутрашња ни спољна политика коју је Криспи спроводио није имала много успеха. Иако је током првог мандата донео мере које су биле корисне за друштво, ти успеси остали су у сенци царинског рата са Француском, који је тешко погодио италијанску привреду и додатно погоршао економско стање државе. Његови присни односи са Немачком и Аустро-Угарском нису одушевљавали италијанску јавност, а тежак пораз у Етиопији дискредитовао је

Криспијеву владу. Такође, умешаност у скандал везан за Римску емисиону банку додатно је допринео Криспијевој непопуларности.

И поред одређених неуспеха, Криспи је имао квалитете који су били потребни за државника. У својим намерама био је одлучан, а иако је током каријере мењао политичке ставове, није се колебао у извршавању онога што је наумио.

Списак извора и литературе

Извори:

1. J. W. Mario, *The Birth of Modern Italy*, London 1909.
2. T. Palamenghi-Crispi, *The memoirs of Francesco Crispi, Exile. The Thousand* књ. 1, New York 1912.
3. T. Palamenghi-Crispi, *The memoirs of Francesco Crispi, The triple alliance* књ. 2, London 1912.
4. T. Palamenghi-Crispi, *The memoirs of Francesco Crispi, International problems* књ. 3, London 1914.
5. W. J. Stillman, *Francesco Crispi: Insurgent, Exile, Revolutionist and Statesman*, Boston 1899.
6. W. J. Stillman, *The Union of Italy (1815-1895)*, Cambridge 1909.
7. *The New York Times*, чланак објављен 20.1.1893,
<https://timesmachine.nytimes.com/timesmachine/1893/01/20/106860280.pdf>,
приступљено: 12.3.2020, 12:45.
8. *The New York Times*, чланак објављен 25.11.1893,
<https://timesmachine.nytimes.com/timesmachine/1893/11/25/109734699.pdf>
приступљено: 13.3.2020, 13:22.

9. *The New York Times*, чланак објављен 29.7.1894,
<https://timesmachine.nytimes.com/timesmachine/1894/07/29/106868589.pdf>,
 приступљено: 13.3.2020, 13:54.
10. *The New York Times*, чланак објављен 16.12.1894,
<https://timesmachine.nytimes.com/timesmachine/1894/12/16/106917679.pdf>,
 приступљено: 13.3.2020, 14:34.
11. *The New York Times*, чланак објављен 25.7.1895,
<https://timesmachine.nytimes.com/timesmachine/1895/07/25/102466724.pdf>,
 приступљено: 13.3.2020, 15:10.
12. *The New York Times*, чланак објављен 14.12.1895,
<https://timesmachine.nytimes.com/timesmachine/1895/12/14/102483273.pdf>,
 приступљено: 13.3.2020, 17:45.

Литература:

1. С. Јовановић, "Криспијева спољашња политика", *Из историје и књижевности II*, Сабрана дела Слободана Јовановића 12, Београд 1991.
2. М. Палеолог, *Кавур*, Београд 1938.
3. Ч. Попов, *Грађанска Европа (1770-1914), Политичка историја Европе (1815-1871)* књ. 2, Београд 2010.
4. Ч. Попов, *Грађанска Европа (1770-1914), Друштвена и политичка историја Европе (1971-1914)* књ. 3, Београд 2010.
5. Џ. Робертс, *Европа 1880-1945*, Београд 2002.
6. S. Romano, *Istoriya Italije od Risordimenta do naših dana*, Beograd 2006.
7. D. M. Smith, *Italy: A Modern History*, Binghamton 1959.
8. G. M. Trevelyan, *Garibaldi and the Thousand*, London 1909.

